

könyvtáros, hanem az irodalomtörténész is haszonnal forgathatja ezeket a lapokat. Mégis, e bevezető fejezetek rendszerét elhibáztattam érzem: míg a könyv tényleges anyagának előadásában csupa frisséget, világos szerkezetet találunk, addig a „Bevezetés”. „Előtörténet” és „Gyakorlat” című fejezet-komplexusok már nincsenek áttekinthetően elrendezve, s mondanivalójukat is mintha belepné kissé a könyvtárak finom pora. Rendkívül fontos tudnivalók és izgalmas megfigyelések váltakoznak ezekben avultnak érzett módszertani fejtegetésekkel, sőt itt-ott naivságokkal; magas színvonalú tudományos tárgyalás a legnépszerűbb ismeretterjesztés feladatkörébe tartozó elbeszélésekkel. Mindez inkább memoárba való, mint egy reprezentatív könyvtörténeti szintézis bevezetésébe. A valóban ide kívánczó előzetes tudnivalók sokkal rövidebben és rendszeresebben is előadhatók lettek volna.

Klaniczay Tibor

Szerémi György: Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását átdolgozta: Juhász László. A bevezetést és a jegyzeteket írta: Székely György. Bp. 1961. Magyar Helikon. 318 l. (Monumenta Hungarica, V.)

Ezzel a kötettel a Helikon kiadó Monumenta Hungarica sorozatát egy olyan művel gyarapította, amelynek magyar fordításban való közzététele már csak azért is időszerű volt, mert Szerémi György szinte regényes izgalmakat ébresztő visszaemlékezései még a szakmai érdeklődésük számára is nehezen voltak hozzáférhetőek. Sem a latin eredeti száz évnél is régebbi kiadása, sem pedig a néhány évtizeddel ezelőtti Erdélyi László által közreadott (1941) magyar szöveg nem volt minden tekintetben kifogástalan. A mai kritikai igényeket is kielégítő, forráskiadás értékű fordítása tehát mind szakmai, mind pedig az általánosabb szükséglet számára igen hasznos volt. A jelen kiadás ugyan Erdélyi László magyar szövegének felhasználásával készült, de Juhász László igen alapos, körültekintő munkával javította át a magyar értelmezést. A szövegösszevetés mindenképpen indokolt volt, mert Szerémi rossz latinságú, hevenyészve odavetett mondatai gyakran nehézkesek és félreérthetőek, sőt az értelmetlenségig zavarosak. Néhány kifejezés és szövegtöredék kivételével Juhász Lászlónak sikerült is a kritikus helyek értelmét kibozognia. A helyes interpretációhoz elengedhetetlen javításokba csak addig ment bele — amint azt maga mondja —, amíg azok még fordításnak és nem átdolgozásnak tekinthetők. Juhász magyarítása elég jól érzékelteti Szerémi írásának stilizálatlanságát, a papírra vetett, egymást kergető gondolatok formátlan

előadását, élőbeszéd módján csapongó aradását.

Székely György Szerémi művéhez írt tanulmányában megkísérli, hogy a polgári történetírásnak mind Szerémivel, mind pedig forrásként nem sokra becsült írásával szemben tanusított állásfoglalását bírálva, szerzőt és munkáját helyesebben, igazabban értékelje.

Kétségtelenül egyetértünk azzal a megállapításával, hogy a polgári történetírás Szerémit gyakran meg sem értette, vagy félreértette, és tévesen ítélkezett felette. Visszaemlékezéseit, mint küffőt, használhatatlannak tartotta, szerkezetellen, pongyolán megírt anekdoták gyűjteményének, de mint a köznép felfogásának, regélésének megőrökítőjét, mint az alsó társadalmi rétegek véleményének kifejezését, írását egyúttal tanulságos olvasmányoknak is tekintette. A polgári történetírás saját ítéleteink inkább csak elmarasztaló részét tudatosította, pozitív felét azonban nem vette komolyan, s elfelejtette levonni a „tanulságokat” Szerémi emlékiratából. Székely megjegyzi, hogy a marxista tudomány e tekintetben máris tovább jutott, s ennek bizonyítására Kardos Tibor és Geréb László megállapításait idézi. Ők azonban irodalmi és nem történetírói szempontból mondtak véleményt Szerémi munkájáról, s egyikük sem többet, mint amennyit a polgári történetészek ítéletük elismerő részében már megállapítottak. Azaz mégis, Geréb valami hamis romantikával Szerémi alakját így torzította el: „a furcsa latin gubában első népi írónk”. Ez azonban aligha marxista tudományosság, s nem is igen fér össze azzal, amit Székely két lappal előbb maga állapít meg, hogy „nem lenne méltányos Szerémit teljesen kirekeszteni a humanista történetírás köréből. Annak szerény munkása volt, nemcsak kezdő fokon.” Székely valóban tovább jut a polgári szemléletnél, amikor felvívta Szerémi humanizmusának néhány vonását, elemzi élmény és valóságábrázolását, megvilágítja történetfelfogását és Mátýas-kultuszának rugóit. De a kép, amelyet Szerémiről fest, egyoldalúan idealizált, olyannak mutatja, mint aki minden helyesen látott meg kora eseményeiben (persze amellett, hogy feljegyzett valótlan dolgokat is), és szemérmesen hallgat, vagy éppen csak utal olyan tulajdonságaira, gyarlóságaira (tudálékosság, fontoskodás, folytonos tanács-osztogatás stb.), amelyek írói, emberi megítélésében egyaránt fontos vonások lehetnek. Azt hiszem közelebb vitt volna Szerémi műve egészének megértéséhez az is, ha Székely következetesen szem előtt tartja, hogy Verancsics, a humanista világfi miért éppen ezt az igen szerény műveltségű pap-társát kérte fel értesülései, élményei feljegyzésére és mit akart ezekből megtudni. A hiteles eseményeket nyilván nem, ahhoz voltak megbízhatóbb forrásai. Székely egy ízben az

emlékirat céljának, rendeltetésének kérdéseit fel is veti, de a továbbiakban mintha megfeledezne róluk, s úgy tekint Szerémi írását, mint annak valami régi spontán elhatározásból, s történetírói szándékból (gyűjtött adatok!) készített munkáját. Így Szerémiről és epiztolájáról a sok kitűnő megfigyelés mellett sem született meg egy kiegyensúlyozott összkép, s a tanulmányban olykor kissé idejét múltan hatnak a népet fetisizáló szövegek is. Székely vizsgálódásai és eredményei azonban kétségtelenül arra az útra terelték a Szerémi-kérdést, amelyen Szerémi egyéniségének és írásának igazabb, mélyebb megértéséhez és megérttetéséhez vezethet el a mai tudomány.

Varjas Béla

M. Zemlén Jolán: A magyarországi fizika története 1711-ig. Bp. 1961. Akadémiai K. 317 l.

A szerző az első nagyszabású kísérletet tette a magyarországi fizika történetének összefoglalására. Anyaggyűjtése impozáns, lenyűgöző: valóban minden benne van, ami fellelhető és amit egy első kísérletnek szánt monográfiában érdemes szóba hozni.

Rendszerezését egyfelől a fizika egyetemesei történetének szempontjai, másfelől a hazai források természete határozták meg. A tudományok fejlődését a polgárság megjelenése és feudalizmus elleni harca lendítette előre: „az új osztály csak fejlettebb termelési móddal győzedelmeskedhetett.” A társadalmilag elmaradott Magyarország közvetlenül nem vehette ki részét az új fizika megalkotásából, de nyomon követte a nyugati fejlődést, kapcsolatot tartott vele, és minden jelentős irányzat (atomizmus, vallásos fizikák, alkimia, kartézianizmus) képviselői megtalálhatók hazai irodalmunkban.

Az alapvetés igen világos, elvei minden tekintetben helytállóak. A kérdés csak az, hogyan alkalmazza azokat a szerző a magyarországi (vagy magyarországiaktól írott) fizikai művekre. A követelmény mindenestre az volna, hogy a tudományok fejlődéstörténete kövesse, s a maga módján kifejezze a hazai feudalizmus alakulásának, bomlásának, a polgári elemek beszűremkedésének folyamatát; az irodalom- vagy a történetírás előadásához hasonlóan tudománytörténeti korszakokat lássunk, melyek egy-egy történeti szektort ragadnak meg, és egy speciális szakterület felől egészítik ki vagy helyesbitik a régi Magyarország művelődési képét.

Sajnos, ebben a tekintetben a szerző sokszor éber történeti érzékét elnyomták az anyag formális tulajdonságai. Korszakok helyett tárgyi csoportokat kapunk, s ezekben óhatatlanul elmosódnak a kronológiai távolságok: Dudith András után pl. az egy évszáz-

zaddal későbbi Komáromi Csapkés György ismertetése következik, mert egyformán, „nem hittek a kalendáriumok jóslataiban”, noha nyilvánvaló, hogy hitetlenségüket igen különböző okok táplálták; Honterust a XVII. századi Frölich Dávid követi, minthogy mindketten geográfival és a világrendszernek kérdésével foglalkoztak; így történhetik meg az is, hogy kortárs írók a könyvben igen távol esnek egymástól. (Szentiványi Márton a 144., Szilágyi Tönkö Márton a 298. lapon.)

A legsikerültebb fejezet a régi magyarországi fizika-tankönyvek ismertetése lett, mert maga a műfaj is a XVII. sz. második felében bukkan fel az irodalomban, s egy félszázad termésének ismertetése Apáczai Csere Jánostól Szilágyi Tönköig egyrészt egy határozottan kibontakozó korszak fizikai gondolkodását állítja elének, másrészt meggyőzően tanúsítja a tudományág iránt megnövekedett érdeklődést.

A rendszerezés e gyengéit nem azért tettük szóvá, hogy a szó szoros értelmében utat törő szerzőt hibáztassuk; célunk az volt, hogy a tudománytörténeti kutatás módszertanára, megoldatlan korszakolási kérdéseire hívjuk fel a figyelmet.

Ami a részleteket illeti, az irodalomtörténész nagy haszonnal, nemegyszer jóleső meglepetéssel olvashatja a könyvet. Remekbe készült, szakszerű portrét olvashatunk benne egyebek között Frölich Dávidról, a Rákóczi-korabeli Erdély gyulafehérvári tanáraitól, vagy Pósházi Jánosról, aki nemzetközi viszonylatban is értékes tankönyvet írt.

A könyv nagy erényei miatt szeretnénk, hogy a munka 1711 utáni része minél hamarabb megjelenjen.

Tarnai Andor

Hegedüs András: Győr irodalmi örökségéből. Petőfi Sándor és a győri Hazánk. Gárdonyi Géza a Tanítóbarát szerkesztője. Győr, 1961. Győr—Sopron megyei Tanács Művelődési Osztálya. 109 l.

Irodalomtörténetírásunk eddig is számon tartotta, hogy Petőfi, Arany, Tompa, Vajda János és 1848 előtti irodalmunk több jelese munkatársa volt a Kovács Pál szerkesztette „Hazánk” című győri kereskedelmi és irodalmi hírlapnak. Hegedüs András most arra vállalkozott, hogy Petőfi forradalmi verseinek megjelenését és a „Hazánk”-ban való közlésének körülményeit tisztázza. Azt, miként jutott Petőfi a „Hazánk”-hoz és miért éppen ezt a vidéki lapot tartotta versei közlésére alkalmasnak. A „Tizek Társasága” felbomlása volt a keret, de a belső mozgató, Petőfi ellen-szenve minden szerkesztői önkény ellen: különösképpen akkor, midőn forradalmi verseinek sorozatát szándékozott kiadni. Erre a feladatra Kovács Pál 1847. január 2-án meg-